

Y 303
Hur blir det när vi praktiskt får
erfara den sammanlagda effekten
av den pågående »förgubningen»
och inkomstomfördelningen
till åldringarnas förmån?

Sekreterare GÖRAN ALBINSSON,
Industriens utredningsinstitut,
försöker här ge svaret i ett kåseri,
som troligen kommer
att både roa och reta.

Högre pensionärstandard bromsar konsumtionsökningen?

331.25: 332.2

Det svenska samhället har under en följd av år skakats av ett demografiskt-ekonomiskt fenomen. Befolkningspyramiden, som på 1930-talet tycktes stå på en alltmer vacklande grund, fick under det följande decenniet en, som det senare visat sig, tillfällig utbuktning i sin nedre del. Då föddes i överfyllda BB-korridorer de medborgare, vilka senare berett skolmyndigheter, ungdomsvårdare, polis och trafikförsäkringsbolag så stora bekymmer. Vi kan nu lokalisera dem i befolkningspyramiden som en ansvällning — många är nog benägna säga höld — i tonårsområdet.

Den tonårskult som vi upplever i dessa dagar hämtar sin inspiration inte enbart från det faktum, att det relativt sett finns så många personer mellan tretton och nitton år. Av stor betydelse har det även varit, att de yngres ekonomiska villkor

förbättrats snabbare än de vuxnas. Det har skett en inkomstomfördelning till ungdomens förmån.

Mot bakgrund av dessa erfarenheter kan man med fog undra vad som skall hända under de decennier, som nu står för dörren. Då kommer nämligen pensionärerna att växa kraftigt i antal samtidigt som de får alltmer pengar till sitt förfogande. Skall vi drabbas av annonser av typen: »Pensionärsvisning. Alla stans pensionärer är hjärtligt välkomna till Yllehuset på tisdag klockan halv fem. Då bjuder vi på mannekänguppvisning med det roligaste och bästa i höstens gamla mode. Plus en extra överraskning! Vi har lyckats engagera dagens topp på skivmarknaden — 'den sjungande hollerith-operatören' Janne Jönsson med eget dragspelsband. Så kom i god tid — vi väntar rusning!»

Avsikten med den beslutade utbyggnaden av folkpensioneringen och införandet av en obligatorisk tilläggspension är att på-

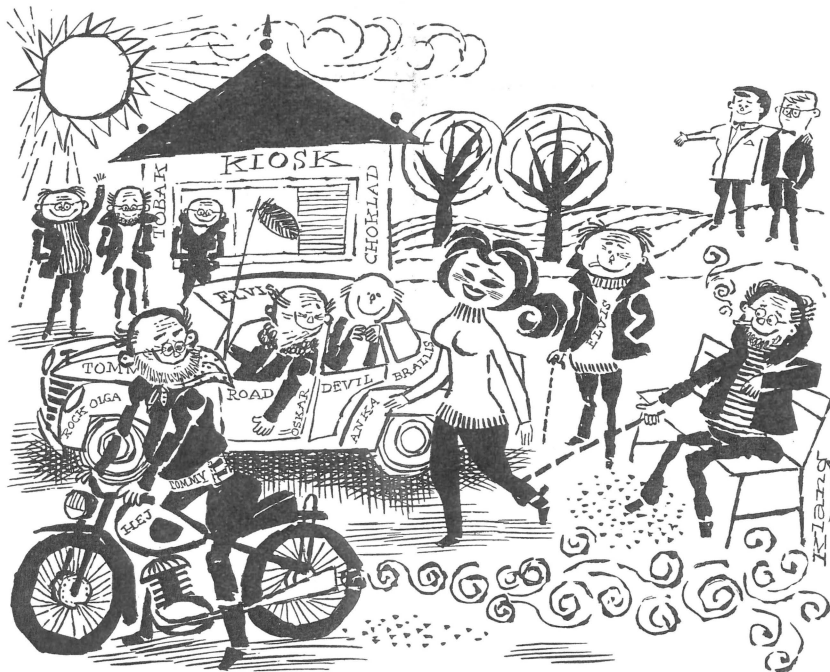
Låt oss tro att det går så . . .

verka inkomstfördelningen till de äldres förmån. Det är emellertid omöjligt, att med någon som helst tillförlitlighet bedöma i vilken utsträckning man kommer att nå det åsyftade resultatet. Genom att pensionerna avses bli inflationsförsäkrade talar dock mycket för att den aktiva befolkningen får mycket svårt att »sabotera» de fattade besluten. Till bilden hör också, att samtidigt som pensionärerna tillväxer i antal, så ökar deras relativa andel av valmanskåren och därmed deras politiska inflytande.

Det finns i och för sig ingen anledning att enbart utifrån det faktum att vissa pensionsreformer beslutas tro, att de

gamla i framtiden kommer att konsumera mer än de skulle gjort i annat fall. Om det t.ex. blir så att pensionsreformen bidrar till en inflatorisk utveckling, så kan detta återverka på pensionärernas andra inkomstkällor. Det reella värdet av banktillgodohavanden kan därvid sjunka så kraftigt, att ökade pensioner inte räcker till för att kompensera härför.

Låt oss emellertid antaga, att de gamla i framtiden kommer att få högre inkomster än de skulle fått om det ej lagstiftats om några pensionsreformer. Sedan kan man naturligtvis tänka sig att de gamla lever som de så gärna lär och stoppar den nyförvärvade rikedom i strumpskäften, medan de vidhåller den spartanska livsföring, som de vande sig vid när de var unga. Vi antar emellertid att pensionärerna som följd av inkomsttillskottet ökar sin totala konsumtion. — Vi tar

— Det förefaller som om vi måste räkna med ändrade konsumtionsvanor hos de äldre årsklasserna.

dock inte ställning till huruvida ovanstående antaganden är att anse som realistiska. Den som ej accepterar dem måste emellertid för konsekvensens skull ifrågasätta det meningsfyllda i de beslutade reformerna, vilka avser att tillförsäkra pensionärerna en konsumtionsstandard, som de annars ej skulle erhållit.

Vi har alltså antagit, att såväl förgubbnings- i sig själv som beslutade pensionsreformer kommer att inverka på den privata konsumtionens fördelning på varor och tjänster under ett antal decennier framåt. Och frågan är nu om det går att fastställa vilka effekter det kan bli fråga om. Ja, för att klara det problemet måste vi ha tillgång till ett jämförelseled; nämligen hur konsumtionsstrukturen skulle ha utvecklats i ett samhälle utan förgubbnings- och pensionsreformer.

Förgubbnings- och omfördelning till "gubbarnas" förmån

Uppenbarligen är det meningslöst att ställa en hypotetisk befolkningspyramid mot den faktiskt existerande och därifrån härledda effekter på konsumtionen. Vår attityd blir att vi jämför konsumtionen i morgondagens samhälle med ett samhälle som är mindre förgubbade men i övrigt har samma totala privata konsumtion. Därav följer att vår ambitionsgrad måste bli mycket låg. Vi kan nämligen endast uttala oss om *riktningen* av den omvandling av konsumtionsstrukturen, som följer av förgubbnings-

Likaså betraktar vi de effekter på konsumtionen, vilka härrör från pensionsreformerna, såsom ett omfördelningsproblem. — Vi förutsätter för enkelhetens skull att övriga befolkningsgrupper måste dra åt svängremmen i ungefär samma proportioner för att ge pensionärerna en höjd konsumtionsstandard. Vad som intresserar är i och för sig inte vad de

gamla människorna, som följd av inkomstförbättringen kommer att konsumera. Det centrala är de nettoeffekter, vilka uppstår som ett resultat av att unga och medelålders samtidigt måste minska sin konsumtion av vissa varor och tjänster. Om pensionärerna ökar köpen av en vara lika mycket som övriga grupper minskar sina utgifter för varan ifråga, så ger ju inkomstomfördelningen ingen nettoeffekt.

Genom att vi inskränker oss till att enbart tala om riktningen av olika förändringar behövs inga tidsmässiga preciseringar. Förgubbnings- är åtskilliga decennier framöver en kontinuerlig process. Folkpensionsreformen är avsedd att vara fullt effektiv några år före 1970, medan den obligatoriska tjänstepensionens verkningar blir av betydelse först under följande decennier. Hand i hand med en successiv förgubbnings- går således en kontinuerlig inkomstomfördelning till de gamlas förmån.

I det följande har vi oftast avstått från att söka separera de effekter vilka å ena sidan härrör från förgubbnings- som sådan och å andra sidan härrör från pensionsreformerna.

Ett väsentligt inslag i de senaste decenniernas utveckling på konsumtionsområdet har varit de snabba förändringarna på produkt sidan. En

Bromsande effekt

mängd helt nya varor har slagit igenom såsom kylskåp, TV-apparater, mopeder, tvättmaskiner etc. Nya material har lanserats och exempel härpå utgör textila konstfibrer och plaster. Vidare har konsumenterna övergått till att köpa allt högre förädlade varor; bröd i stället för mjöl, charkuterivaror i stället för kött, konfektion i stället för tyger, etc. — Författaren roade sig en gång med att jämföra två postorderkataloger. Den ena var från 1930-talets början och den andra från 1950-talets mitt. Det visade sig

därvid att endast ett fåtal artiklar av typen synålar, kulörta lyktor och klädnyppor såg ut att vara helt oförändrade. De flesta varor som återfanns i bägge katalogerna hade förändrat utseende och egenskaper. Och därutöver fanns i den senare katalogen en mängd helt nya artiklar.

Den beredvillighet varmed konsumenterna anammar nya produkter skiftar med åldern. Äldre människor har visat sig ha sämre förmåga att uppfatta reklambudskap än yngre. De äldre är också mindre benägna att pröva nyheter och visar större lojalitet mot invanda märkesvaror.

Det ligger därför nära till hands att tro, att när de äldre hushållen kommer att svara för en växande andel av konsumtionen, så bromsas omvandlingstakten. Och detta fenomen gäller inte bara dynamiken på själva varuområdet utan även i fråga om distributionen. Gamla hushåll är nämligen mest obenägna att byta traditionella inköpskällor mot nya distributionsformer.

En inkomstomfördelning till de gamlas förmån kommer samtidigt att bli en inkomstomfördelning till förmån för landsbygd och mindre tätorter, vilket bör förstärka utvecklingen mot en senilare konsumtionsstruktur. Särskilt den rena landsbygden är nämligen mer för-gubbad än riket i övrigt.

Inte bara för jordbrukarhushållen utan även för övriga landsbygdshushåll spelar de självproducerade varorna en icke obetydlig roll. Inslaget av naturahushållning innebär att husmödrarna på landsbygden står inför »föråldrade» prisrelationer. En pensionär på landsbygden som får en inkomstförstärkning betar sig därför annorlunda än en pensionär i en större tätort. Landsbygdspensionären tor-

de exempelvis vara mindre benägen än tätortspensionären att substituera hembakat mot köpbröd, inhemska frukter mot sydfrukt, mjölk mot andra måltidsdrycker etc.

Krympande marknad för varaktiga husgeråd?

De flesta hushåll genomgår från tillkomst till upplösning en ganska likartad utveckling. — Under senare tid har det blivit allt vanligare att ensamstående unga flyttar hemifrån och bildar egna hushåll. Denna process har varit ett viktigt inslag i den s.k. hushållssprängningen. Nästa stadium är den unga familjen, som så småningom blir barnfamilj. Därefter skulle vi kunna tala om tonårsfamiljen. Och när barnen blivit vuxna möter vi det äldre paret. Det sista stadiet är så de ensamstående gamla.

Helt naturligt varierar konsumtionsvarorna med hushållens »life-cycle». En av de konsumtionssektorer där variationerna är mest påtagliga torde vara de varaktiga varorna.

Åren närmast efter giftermålet är en betydande investeringsperiod. Då köps möbler, heminredningstextilier, hushållsredskap och andra hemutrustningsvaror med lång livslängd. Efter en andhämtningsperiod ökar köpen igen på grund av familjens tillväxt, stigande inkomster och behovet att ersätta utslitna varor. Pensionärshushållen däremot köper i begränsad utsträckning helt nya varor och sliter gärna så länge som möjligt på gamla föremål. Detta påstående är giltigt även sedan inflytandet från inkomstolikheter neutraliserats. Det finns sålunda mycket som talar för att en växande andel gamla hushåll medför en krympande marknad för varaktiga hemutrustningsartiklar.

En avsevärd andel av hemutrustningsköpen avser varor, vilka syftar till att

göra hemarbetet lättare. Elektriska symaskiner, lättvättade textilier, dammsugare, frysboxar, hemtvättmaskiner och en rad andra ting hjälper dagens husmor att klara sin uppgift utan det hembiträde som stod tidigare generationer till buds. Ett pensionärshushåll har mycket gott om tid för hemsysslor. Om ökade inkomster stimulerar pensionärshushållet till att köpa varaktiga varor så är behovet av arbetsbesparande redskap måttligt så länge husmodern är frisk och rörlig. Av gammal vana och för att fylla ut sin tid avstår hon säkert från många moderna påfund. Däremot är det gamla hushållet kanske mer benäget att köpa varor, som hjälper det att fylla ut all den fritid, som ändå blir över. Radio- och TV-apparater är exempel på varaktiga varor, som pensionärerna bör vara benägna att lägga ner sina nyförvärvade rikedomar på. Men i den mån krafterna tryter så blir naturligtvis även pensionärerna mer benägna att skaffa sig arbetsbesparande hushållsredskap och högt förädlade livsmedel.

Beklädnadsvarorna intar i fråga om varaktighet en mellanställning. Kostymer, dräkter och ytterkläder används sålunda under en längre tid medan beståndet av strumpor och underkläder omsätts oftare. Eftersom innehållet i hushållens garderober i genomsnitt är av en betydlig varaktighet ligger det nära till hands att anta, att de äldre hushållen skall ha låga beklädnadsutgifter. Detta verifieras också av budgetstudier, varvid det är att märka, att slutsatsen gäller även sedan hänsyn tagits till förekommande inkomstskillnader.

Det har visat sig att konsumenterna i förvånansvärt liten utsträckning förnyar sin garderob på grund av att plaggen är rent fysiskt utslutna. Behovet av omväxling och strävan att följa modet spelar

stor roll. Med hänvisning till vad tidigare sagts om de äldres »konservatism» har vi ingen anledning tro att de skall kunna ersätta den dynamiska tonårsmarknad som för närvarande betyder så mycket för textilhandeln. De pensionsavgifter som textilnäringsen har att erlagga blir det andra näringar som får igen i form av köpkraftig efterfrågan.

Betalar gärna för att slippa flytta

I vad gäller bostadsefterfrågan så är det betydligt svårare att sja. Ser vi först till *antalet* lägenheter utan hänsyn till dessas utrymme och kvalitet, så är efterfrågan starkt avhängig befolkningens köns-, ålders- och civilståndsfördelning. Detta gör att vi inte kan tala om några tendenser i efterfrågan, som i och för sig härrör från förgubning och pensionsreformer. Här krävs nämligen en alternativ befolkningsstruktur att ha som jämförelseled. Och som tidigare påpekats har vi ingen hypotetisk demografisk utveckling att jämföra den verkliga med.

En aspekt på problemet förtjänar dock att särskilt framhållas, nämligen de moderna unga familjernas motvilja mot generationsblandning. Tidigare bodde ofta åldringarna hos de unga familjerna, vilket numera blir allt ovanligare. Denna attitydförändring medför att pensionärer i växande utsträckning efterfrågar egna lägenheter. — Självklart kommer som följd av samhällets förgubning anstaltsboendet att öka, vilket dock i hudsak faller utanför den privata konsumtionens ram.

När det sedan gäller efterfrågan på bostadsutrymme blir utvecklingen i mycket beroende av hur länge den splittrade hyresnivån kommer att hindra rörligheten på bostadsmarknaden. Den naturliga gången att hushållen flyttar till mindre lägenheter när barnen flyger ur boet hindras ju av att en rymlig centralt be-

lägen bostad kan vara avsevärt billigare än en mindre bostad med sämre läge. Miljöbyte utövar i allmänhet ingen stark lockelse på gamla människor. Det är därför tänkbart att ökade inkomster för pensionärerna medför att dessa ger hög prioritet åt hyran för sin gamla bostad, när de sätter sprätt på pengarna.

De gamla föredrar i allmänhet att tillbringa sin lediga tid i hemmet, vilket innebär att de totala utgifterna för restaurangbesök, resor

Gåvor, resor, sjukvård m.m. och nöjestillställningar påverkas negativt av den framtida demografiska utvecklingen. Samma sak gäller helt naturligt köpen av leksaker och sportartiklar. Till bilden hör emellertid att farföräldrahushållen har jämförelsevis höga utgifter för gåvor av olika slag. Det är därför tänkbart att pensionsreformerna indirekt bidrar till en »barnbidragsreform», som stimulerar köpen av just leksaker och sportartiklar samt allehanda lyxvaror för barn och barnbarn.

Vad kommer då pensionärerna att göra, när de inte lyssnar på radio eller tittar på TV. Ja, de kommer att läsa en hel del. Men skam tillsägandes är äldre personer betydligt mer intresserade av dags- och veckotidningar än av böcker. Budgetundersökningar utvisar ingen större bildningstörst hos de äldre hushållen. Om det finns något positivt samband mellan ålder och visdom så ligger det i alla händelser inte på det intellektuella planet.

Det ligger i sakens natur att gamla människor har relativt stora utgifter för sjukvård och personlig service.

Denna översikt av vad vi tror att den demografiska utvecklingen och pensionsreformerna kan tänkas få för effekter på den privata konsumtionen har varit ganska svepande. Vi har

avstått från att spekulera i detaljer. Det är ju annars lätt att dra fram sådana saker som att vi om ett dussin år säkert kommer att begåvas med särskilda pensionärstidningar, att glasögonförsäljningen får en extra stimulans etc. Det finns också en rad andra problem, som det inte går att behandla i en kort tidskriftsartikel. Vi behöver bara tänka på den betydelse som åldersstrukturen inom pensionsgruppen har och effekterna av den ökande medellivslängden. Ett speciellt problem utgör den fortgående sänkningen av giftermålsåldern och de ogifta ungas benägenhet att allt tidigare bilda egna hushåll. Denna process medför att redan åtskilliga år före pensionsåldern blir föräldragenerationens hushåll tvåpersoners hushåll. Vi skulle kunna säga, att det är fråga om en fortgående sänkning av husmoderns reella pensionsålder. Och de konsumtionsvanor som utbildas decenniet före den formella pensionsåldern kommer säkert att i mycket bli bestående.

Till slut vill vi framhålla att de som åren 1970 och framöver går in i pensionsåldern har fått sina konsumtionsvanor utformade under en annan tid och under andra villkor än de, vilka i dag är pensionärer. Det är inte alls givet att morgondagens åldringar kommer att bete sig som dagens. Och dessutom är våra bristfälliga kunskaper om de gamlas konsumtionsvanor hämtade från en tid då de haft ganska låga inkomster. Det är inte otänkbart, att om de gamla hushållen får avsevärda inkomstförstärkningar så uppkommer en rad oförutsebara reaktioner. Vi har ju inga historiska erfarenheter av hur välbärgade pensionärer beter sig. Och med hänsyn till nyrikas ofta nyckfulla beteende vill vi råda läsaren att inte ta våra slutsatser för allvarligt utan hela tiden fråga sig: varför inte lika gärna tvärtom?